

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No: 161

ARALIK 1962

YIL: 14 — CİLT: 7

SIRAÇ VE NALCI ALEVİLERİNDE SAMAH

Yazan: Halil Bedi YÖNETKEN

Samah bilindiği gibi Arapça işitmek, duymak anlamına gelen (Sema'—Sima') kelimelerinin Anadolu köylüsü ağzında aldığı şekillerden biridir. Bu kelime Anadolu'da çeşitli bölgelerde Semah, Zamah, Zamak, Zemaç, Semak, gibi şekillere bürünmüştür. Sema Mevlevilerde olduğu gibi esas itibarıyla vücudu kendi mihveri etrafında döndürmek suretiyle yapılan dinî raksa terim olmuşsa da Anadolu köylü Alevi zümrelerinde samahlar Mevlevî sema'ları gibi yalnız ve münhasıran dönmekten ibaret bir raks değil, muayyen ezgilerin kesin ritimlerine uygun çeşitli kol ve ayak hareketlerinden mürekkep gerçek oyunlar halindedir.

— Hatırlatalım ki, bazı Alevî boylarında sema yerine "Pervaz" terimi kullanılır, pervaz edenlere de "Pervazcı" denilir.—

Anadolu Türk köy alevilerinin çeşitli boylarının yüz yıllar boyunca gizli olarak kendi aralarında yaptıkları ayinler esnasında oynadıkları Samah'lar hakkında bizde bazı incelemeler ve yayımlar yapılmıştır. Baha Sait 1926 da Türk Yurdu dergisinde bektâşî Sem'a — Pervaz'ını anlatmış, eski İlahiyat fakültesi öğretmenlerinden rahmetli Yusuf Ziya 1928 de Hayat dergisine (Anadolu Alevî İtikatları) başlıklı seri yazılarının dördüncüsünde Alevî samahından bahsetmiş ve yanılmıyorsam bizde ilk defa Türk köylü samahlarının Ağır-lama ve Yeldirmelerden mürekkep olduğunu söylemiş ve şöyle demiştir: (Ayin esnasında

ayak kesmeden yapılan birinci semam adı "Ağırlama"dır, meşhur olan ikinci sema'dır ki, buna da "Yeldirme" denir). Aynı yazar 1930 da İlahiyat fakültesi dergisinde aynı konuya temas etmiş, Süleyman Fikri (Antalya Tarihi) adlı eserinin (Tahtacılar) faslında, ayrıca Anadolu Etnografyası: Teke Vilâyetinde Tahtacılar'da, Rauf Yekta merhum İstanbul konservatuarı yayınlarından (Bektâşi Nefesleri) faslıcülünde, Vahit Lutfi Salcı (Gizli Türk Dini Oyunları) adlı eserinde, Saadetin Nüzbet Ergun (Türk Musikisi Antolojisi) adlı iki ciltlik eserlerinde, başkaca bazı yazarlar çeşitli gazete ve dergilerde sema, samah konusuna dair bilgiler vermişlerdir. Biz de 1937 den 1953 yılına kadar devam eden 16 yıl içinde Ankara Devlet Konservatuarı Folklor Arşivi için Millî Eğitim Bakanlığınca yaptırılan derleme gezilerinde, çeşitli bölgelerde, çeşitli Anadolu Alevî zümreleri arasında tophiyabildiğimiz notları, çeşitli gazete ve dergilerde ve meselâ 1942 de Ulus gazetesinde (Tahtacı ve Aptallar'da Samah), 1944 de Ülkü dergisinde (Köylü Samahları), aynı yıl Varlık dergisinde (Anadolu köylü Alevî Samahları) 1945 de Sivas'da çıkan gündelik Ülke gazetesinde (Ahilerde bedîi, hayat) (Bektâşilerde musikî ve oyun) başlıkları altında, başkaca muhtelif dergi ve gazetelerde çeşitli illerimizin müzik ve oyun folklorlarına dair yazdığımız makalelerde yayınladık. Bütün bu eserler ve makalelerde çeşitli samah oyunları

hakkında bilgi verilmiştir. 1944 de Varlık dergisinde çıkan (Tokat vilâyeti Müzik folkloru) başlıklı yazımda Sıraçlara da temas ettiysem de bugün huzuruza sunacağım bilgiler henüz bir yerde yayınlanmamıştır. Nalcılara gelince öyle sanıyorum ki bu tamamen yeni ve orijinal bir konu olacaktır.

Sıraçlar'da Samah: Maarif Vekâleti tarafından yaptırılan derlemelerin yedincisi olarak 1943 de Tokat, Amasya, Samsun, Ordu, Giresun vilâyetlerinde yaptığımız derlemede önce Tokat vilâyeti içinde çalıştık. O zamanki Tokat valisi rahmetli İzzettin Çağpar'ın yakın ilgisi sayesinde bu vilâyette pek büyük randıman aldık. Vali birkaç yere bizimle beraber geldi, bazı köylerde yerlere serilen yataklarda yan yana yattık. İşte Tokat Vilâyeti'nin Zile ilçesinde Sıraçlarla temasımız o tarihte vakti oldu. O zamana kadar Sıraçlar hakkında hiç bir şey işitmemiş, hiç bir şey okumamıştım. 1944 de Varlık dergisinde yayınlanan (Tokat Vilâyeti Müzik ve Oyun Folkloru) başlıklı yazım sanıyorum ki bizde Sıraç kültürüne temas eden ilk yayındır. Şimdi sunacağım bilgiler o zaman yerinde aldığım notlardan çıkarılmıştır.

Sıraçlar arasında yaşamış, bilgisine güvenilir kimselere göre Sıraç bir aşiretin adıdır.

Kendilerine (aşiret) derler. Köy alevileri arasında ileri taassuplarıyla tanınmışlardır. Tozanlı'da Hubyar'a bağlı imişler. Tokat ilinin Zile ilçesinde Kervansaray Büyük Buitu, Küçük Buitu, Bacul, Kelit, Geyran, Karşı Pınar, Acı pınar, Yeni han, Silis. En mütekasif buldukları bölgedir. Bir de Anaca — Ança Aysa bacı kolu varmış. Kan itibariyle saf ve katıksız türktürler. Erkekleri kadınları iri yarı cesur ve kuvvetli olurlar. Özel selâm işareti var, eşiğe basmazlar, ayıya (Eli büyük) eşiğe (Göhlük) derler. Atı çok severler, Hazreti Ali'nin yadigarı, at bulunan yerde yoksulluk olmaz derler, rakı şarap içerler, hırsızlık yapmazlar, kimsenin aleyhinde bulunmazlar, Muaviyeye la'net ederler, birine kızınca melun Muaviye, kâfir Muaviye derler, sünniyi yezid olarak tanırlar. Çin'den, Tibet'den gelmiş olduklarını, kadına taptıklarını, Anaca koluna mensup olanların Ali'yi Allah, Muhammed'i de Ali'nin veziri bildiklerini rivayet edenler olmuştur. Kendileri hakkında imni etütlerin yapıp yapılmamış olduğu hak-

kında maalesef bilgimiz yoktur. Sıraçların Anadolu Türk köy alevileri arasında en müteassıp aleviler olduğu şüphesizdir, sakal bıyık bırakırlar ve temizliğe pek riayet etmezler.

Sıraçlar Samaha (semah, zemah, zamah, ve zamak) derler. Toplantılarına Cem, Ayin Cem, ayin, şeyhlerine (dede), saz çalanlarına (Aşık, bazı yerde (Zakir) samahı idare edene (Gözcü Baba), söylenen parçalara (Nefes), dedenin söylediklerine (Natk-u Mürşit) derler. Onlar da 12 hizmet tanırlar, samah son hizmettir. Önce Mi'raçlama oynanır, en yaşlı 2 kadın, 2 erkek ayakları çıplak, başları açık, bellerine peşkir bağlamış olarak (Hü, hü meydan'ı Ali'dir) diyerek ağırlama oynarlar, dedenin önünde eğilirler, dede onlara dua eder, dedenin dizini öperler, müsaadesiyle yerlerine otururlar, arada dede onlara nasihatler verir, (kimsenin hakkını yimeyin, kimsenin arkasından konuşmayın, borcunuzu ödeyin) gibi nasihatlerde bulunur. Başlarını secdeye koyarlar, Allah Allah deye bağraşurlar. Silisleden gözcü olan gözcü baba meydana gelir, gençleri samaha kaldırır — hatırlatalım ki Ege bölgesinde meselâ Aydın taraflarında zeybek oyunlarını meydancı adı altında biri idare eder — gençler gönüller samahını oynarlar, mevleviler gibi fırıl fırıl dönerler, sonra dedenin önünde eğilirler, en son yemeklerini yerler, dedenin hayır duası ile kalkıp dedenin dizini öperler, geri geri gelerek eşiğe basmadan çıkıp evlerine giderler. Ayinin 4. hizmeti Dem'dir, desti veya şişe ile rakı, şarap içerler, 6. hizmet musikidir, aşık sazını göğsüne koyarak (gerçeğe hü) deyip dedenin dizine kapar, dede de ona dua eder.

Başkaca Kırklar semahı, Gönüller — gençler semahı oynanır 2 erkek 2 kadın karşı karşıya mevleviler gibi dönerler. Gözcü elindeki uzun değnekle kimin başına değerse o samaha kalkar.

Silis Alevileri (Zemah) diyor, gene Ağrılama ve Yeldirme oynanıyor. Aşıkları Çöğür çalıyor, 2 saz olabiliyor, biri keman, biri saz. Aşıkun bir de yedekçisi oluyor. Aşıklar 3 de olabiliyor, biri keman, biri bağlama biri çöğür çalıyor. Erkekler ön tarafa, kadınlar geriye diz üstü oturuyorlar. Toplantılarına (Cemiyet) diyorlar. Demeler, deyişler, güzellemeler, koşmalar söylüyorlar. Kadın erkeğin eli

ni öperek onu samaha davet ediyor. 2-10 kişi birden samaha kalkabiliyor. Hatai, Yemini, Nesimi, Sadık, Noksanı, Kâtibi, Verâni.. den söyleyip çalıyolar ve oynuyorlar. Samah hizmetine sıra gelince gözlekçi elindeki asasıyla işaret ederek 3 kadın 3 erkeği samaha kaldırıyor. Arguvan — Kırklar, Kırat, Gönüller zamahları oynuyorlar. Kırklar samahını ihtiyarlar ve ustalar oynuyor. Samahlarda kullanılan usuller ölçüler, çift vuruşlu, fakat özellikle 5+4 şeklinde 9 vuruşlu, 2+3 şeklinde 5 vuruşlu, 3+4 şeklinde 7 vuruşlu olabiliyorlar.

Dinlediğimiz Arguvan samahının ağırlaması, 5, yeldirmesi 2 vuruşlu, Gönüller samahının ağırlaması 9, yeldirmesi 5 vuruşlu, Kırat yeldirmesi 2 vuruşlu idi.

Hatırlatalım İki Sıraçlarda da (Pervaz) tabiri var, pervaz edenlere (Pervazcı) diyorlar. Bazı taraflarda Köroğlu ile yeldirme oynuyorlar, Köroğlu Sıraçlarda çok sevilir ve söylenir.

Nalcılara gelince: Sıraçları tanıdığımız aynı derleme gezisinde 1943 de Ordu vilâyetinde çalışırken Ünye ilçesinde şahsen ilk defa onların varlığından haberdar oldum. Daha önce hiç bir yerde kendileri hakkında bir şey işitmedim ve okumadım. Nalcılar, Ünye köylerinden Gölceğiz ve dolayları, Fartı, Akçav, Uç pınar, Sarı Halil, Dalık, Deniz Bükü, Göbü.. Gibi yerlerde yaşamaktadırlar. Onlar hakkında ilmi etütlerin yapıp yapılmadığını maalesef bilmiyorum. Rivayete göre onlardan 400000 kişilik bir kabile vaktile Doğudan İran'a gelmiş, orada Alevi olmuşlar, hükümet işlerine karışmışlar, bunun üzerine hudut dışı edilmişler, önce Trabzon sonra Gümüşhane taraflarına yerleşmişler, demircilik, nalçılıkla iştiğal ederlermiş. Osmanlı Hükümeti bunlardan bazı ağır taleplerde bulunmuş, bunun üzerine oradan kalkıp Ordu, Giresun.. Dolaylarına gelmişler, oralarda yerleşmişler, gene demircilik ve nalçılıkla meşgul olmuşlar. Çok mutaassıp alevilermiş, her şeyleri gizli imiş, acı şey yemezlermiş, biber, soğan, pırasa gibi şeyleri sünnilere diktirirlermiş. Sünnilere (Türk), kendilerine (Nalcı) diyorlar. Sünniden kız alıp vermiyorlar. Fakat bu taassup yavaş yavaş kırılmış. Samaha (Semak) diyorlar, toplantılarına (Cem), şeyhlerine (De-

de), sazcularına (Aşık), samahı idare edene (Gözcü) diyorlar, Divaz iman okuyorlar, samahları gene ağırlama ve yeldirmelerden mürekkep. Kırklar samahına (Ağır Semak) tabiri ediyorlar. Ünye'nin Karakuş dolayları — 35 köy kadar samaha (Zamak) diyor. Ağır lama yeldirme oynuyorlar. Yeldirme için (Çarh) tabiri kullanılıyor. Karakuş Alevileri cemiyet ve derneklerine (Gavum — Kavim) diyor. Dede, Aşık, Gözlekçi tabirleri aynı Cemiyette kadın erkek karşı karşıya oturuyor, gözlekçi elindeki uzun sopayı kime uzatıyor, sa o samaha kalkıyor. Odaya girenler sağ ayaklarının baş parmakları ile sol ayaklarının üstüne basıyorlar, dedeye doğru eğiliyorlar. Dede (Allah nazlar niyazlar kabul ola, dert çeken didar göre) diyor, dedenin elini öpüyorlar. Zamak bittikten sonra dökülen günahları temizlemek için oda son defa bir daha süpürülüyor. Afaçam adında bir samah oynuyorlar. Kadın bu samahta fırıl fırıl dönüyor, erkek onu kolluyor, dönmüyor, elini kolunu ayağını müziğin ahengine uydurarak hareket ettiriyor, 10—12 çift, bir kadın bir erkek olmak üzere samah yapıyorlar, kadınlar en temiz elbiselerini, en iyi ayakkabılarını giyerek, bayram namazına gider gibi samaha geliyorlar. Kadınlar başlar arkada, saçlarının örgülerini çözülmüş, uçlarına pullar, paralar takmış, arkaya sarkıtılmış olarak fırıldak topağ gibi fırıl fırıl dönerek oynuyorlar. — Eski şaman, baksı'lar gibi, zikirlerde döne döne yapılan Kıyam zikirleri gibi.. — Gözcü daima birbirinden hazeden çiftleri kaldırıyor, kadınlı erkekli güzel bir zaman geçiriyorlar, dini olmaktan, mistik olmaktan ziyade dünyevi ve fiziki bir zevk.. Karakuş köylüleri umumiyetle fakir oldukları halde borçlarını öderler, hırsızlık nedir bilmezler, aralarında ancak aşk yüzünden bir geçimsizlik çıkabilirmiş, o kadar. Fasih, temiz bir Türkçe konuşuyorlar, kadınları erkekten kaçmıyor, yalnız sünnidenden çekiniyorlar. Onların samahlarının da yeldirmesinde esas unsur (Çarh) tir.

Çeşitli Alevi zümrelerinin çeşitli samahlarının sesli ve renkli filmlere alınıp arşivini, ze mâl edilmesi, ideallerimizden biri ve belki de en mühimmi olmaya layık bir çalışma olsa gerektir, bunun bir an önce gerçekleştirilmesini candan temenni ederim.